

БОРОВИК А. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
віце-президент з наукової роботи
(Науково-дослідний інститут
публічного права)

БОРОВИК Л. А.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики
журналістської творчості
(Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана
Дем'янчука)

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.1.28>

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІА-ТЕРОРИЗМУ ЯК ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ КРАЇНИ

У статті досліджено характерні особливості медіа-тероризму. Проведено характеристику актуальних аспектів теорії тероризму і медіа-тероризму. Визначено, що протидія впливу російської пропаганди вимагає комплексного підходу на державному, громадському та інформаційному рівнях. Запропоновано шляхи побудови системного підходу щодо протидії впливу російської пропаганди.

На основі Глобальної бази даних про тероризм проведено аналіз кількості терористичних атак у світі за останні роки. Визначено найвідоміші терористичні організації у світі станом на 2023 рік. Подано визначення поняттю «державний тероризм» у вузькому і широкому значенні. Визначено перелік дій, які може включати державний тероризм, зокрема: напади на цивільних осіб, кібератаки, викрадення або терористичні акти проти іноземних державних структур. Доведено, що державний тероризм є порушенням міжнародного права і боротьба проти його дій включає в себе міжнародні зусилля: санкції, дипломатичний тиск, можливість воєнної реакції для стримування агресивних держав, що порушують міжнародний мир і безпеку. Визначено, що термін «держава-терорист» є суб'єктивним висловом, використовується в політичному контексті для вираження негативної думки про певну країну чи її уряд, які звинувачуються у підтримці терористичних організацій. Визначено, що протидія впливу російської пропаганди вимагає комплексного підходу на різних рівнях – державному, громадському та інформаційному. Виділено десять заходів – елементів системного підходу, який включає в себе роботу владних структур, засобів масової інформації, громадських організацій і громадян щодо протидії впливу російської пропаганди, зокрема: інформаційна грамотність, підтримка державою незалежних ЗМІ, міжнародна співпраця, контрпропаганда, регулювання соціальних мереж, захист кібербезпеки, громадянська участь, моніторинг та аналіз російської пропаганди, міжсекторальна співпраця, дипломатія і публічна дипломатія. Сформовано власний підхід до трактування поняття «медіа-тероризм» – використання мас-медіа для поширення терористичних ідей, підтримки та реклами терористичних організацій, а також для виклику страху та паніки серед громадськості в суспільстві. Проведено характеристику

організацій, які фіксують медіа-терористичні атаки у світі до яких відносяться: міжнародні організації та агентства, національні правоохоронні органи, управління з безпеки і оборони країни, громадські і неурядові організації, дослідницькі центри та моніторингові організації. Проведено характеристику спільних і відмінних рис між поняттями «тероризм» і «медіа-тероризм».

Ключові слова: тероризм, медіа-тероризм, мас-медіа, державний тероризм, пропаганда, стратегії протидії, терористичні організації.

Borovyk A. V., Borovyk L. A. Characteristic features of media terrorism as a threat to the national security of the country

The article examines the characteristic features of media terrorism. The author characterizes the relevant aspects of the theory of terrorism and media terrorism. It is determined that countering the influence of Russian propaganda requires an integrated approach at the state, public and information levels. The ways of building a systematic approach to counteracting the influence of Russian propaganda are proposed.

The number of terrorist attacks in the world in recent years was analyzed according to the Global Terrorism Database. The most famous terrorist organizations in the world in 2023 are identified. The concept of «state terrorism» is defined in a narrow and broad sense. The list of actions that may include state terrorism is determined, in particular: attacks on civilians, cyber attacks, kidnappings or terrorist acts against foreign state structures. It is proved that state terrorism is a violation of international law and the fight against its actions includes international efforts: sanctions, diplomatic pressure, and the possibility of a military response to deter aggressive states that violate international peace and security. It is determined that the term «terrorist state» is a subjective expression used in a political context to express a negative opinion about a particular country or its government, which is accused of supporting terrorist organizations. It is determined that counteracting the influence of Russian propaganda requires a comprehensive approach at various levels – state, public and information. The author identifies ten measures – elements of a systematic approach that includes the work of government agencies, media, NGOs and citizens to counteract the influence of Russian propaganda, in particular: information literacy, government support for independent media, international cooperation, counter-propaganda, regulation of social networks, cybersecurity protection, civic participation, monitoring and analysis of Russian propaganda, intersectoral cooperation, diplomacy and public diplomacy. The author has formed his own approach to the interpretation of the concept of «media terrorism» – the use of mass media to spread terrorist ideas, support and advertise terrorist organizations, as well as to cause fear and panic among the public in society. The author characterizes the organizations that record media terrorist attacks in the world, which include: international organizations and agencies, national law enforcement agencies, national security and defense departments, public and non-governmental organizations, research centers and monitoring organizations. The author characterizes the similarities and differences between the concepts of «terrorism» and «media terrorism».

Key words: terrorism, media terrorism, mass media, state terrorism, propaganda, countermeasure strategies, terrorist organizations.

Постановка проблеми. Сьогодні у світі відслідковується тенденція до зміни встановлених механізмів безпеки в системі міждержавних відносин через нові глобальні загрози де найбільш небезпечною загрозою залишається тероризм. Сучасні акції тероризму розраховані на велику кількість свідків, охоплених страхом та панікою. Тільки за умови поширення акту насильства на якнайбільшу аудиторію, терористи мають можливість отримати результативний засіб для здійснення необхідних політичних змін. На сьогодні мас-медіа,

будучи головним каналом передачі інформації, стають важливим інструментом психологічної дії, потужним джерелом впливу на громадську думку, генератором соціальних установок та настроїв. Інтенсивний розвиток інформаційних технологій став передумовою для виникнення нового виду тероризму – медіа-тероризму. Гострота даної проблематики настільки велика, що провідні країни створюють стратегії протидії медіа-тероризму. У свою чергу, Україна, яка знаходиться в активній фазі війни з російською федерацією, потерпає від медіа-терористичних дій і постійних атак агресора, проте не має чіткої стратегії протистояння медіа-тероризму.

У статті розкриті поняття «тероризм» і «медіа-тероризм» на основі праць зарубіжних і вітчизняних вчених, положень європейського та українського законодавства щодо боротьби з тероризмом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблеми медіа-тероризму у світі зробили зарубіжні вчені, серед яких слід виділити праці Ж. Бодрійара, У. Лакера, Е. Тоффлера, Б. Хофмана, А. Шміда та ін. Водночас, серед науковців не існує єдиного підходу щодо визначення поняття «медіа-тероризм» та означеного переліку характерних особливостей цього поняття.

Мета статті – визначити характерні особливості медіа-тероризму як явища, яке несе загрозу національній безпеці України і світу.

Виклад основного матеріалу. Проведемо аналіз кількості терористичних атак у світі за 2021 – 2022 роки, опираючись на результати дослідження Інституту економіки та миру через Глобальний індекс тероризму [1] і статистичні дані, зібрані у Глобальній базі даних про тероризм з 1970 року до сьогодні [13]. У 2021 році у світі було здійснено 5463 терористичних атак, у 2022 році – 3955. У 2022 році жертвами терористичних атак стали 6700 людей. У 2023 році за даними Глобального індексу миролюбства встановлено, що середній рівень показника погіршується дев'ятий рік поспіль: у 84 країнах зафіксовано поліпшення, а в 79 – погіршення. Так, Україна посіла у даному рейтингу 157 місце зі 163, втративши 14 позицій. Найнижчий рейтинг безпеки отримали: росія – 158, за нею слідує лише такі країни як Демократична Республіка Конго – 159, Південний Судан – 160, Сирія – 161, Ємен – 162, Афганістан – 163 [2].

Виникає питання: які організації, групи або навіть країни організують терористичні атаки? Найвідомішими терористичними організаціями у світі у 2023 році визнано такі: «Ісламська держава» зі своїми філіями: активна в Сирії, Іраку та інших регіонах, включаючи Африку та Південну Азію; Аль-Каїда: організація, яка залишається активною у деяких регіонах Сходу та Африки; Талібани: група, яка має вплив у регіоні Південної та Центральної Азії, зокрема в Афганістані; Боко Харам: терористична організація, активна в Західній Африці, зокрема в Нігерії; Хезболла: Ліванська шіїтська група, яка має великий вплив у Лівані та підтримується Іраном; «Аш-Шабаб»: терористична організація, яка діє в Східній Африці, зокрема в Сомалі, Кенії та Ефіопії; Армія визволення Белуджистану: організація, що охоплює частину території Пакистану, Ірану та Афганістану, «Джамаат Нусрат Аль-Іслам валь Муслімін»: ісламістська воєнно-політична організація, яка діє в країнах Західної Африки, переважно в регіоні Сахеля; росія – держава-терорист [13].

З переліку терористичних організацій у даному дослідженні хочемо окрему увагу приділити саме державному тероризму, оскільки повномасштабна агресія росії в Україні повністю відповідає цьому формулюванню.

У вузькому розумінні державний тероризм – це проведення силовими та військовими структурами спеціальних операцій на територіях інших держав. Вважаємо це визначення узагальненим, яке потребує уточнень і роз'яснень.

У широкому розумінні державний тероризм – це використання терористичних методів або загроз для досягнення політичних, ідеологічних або соціальних цілей державою або її представниками. Відомий також як тероризм, організований державою або державними органами, цей тип тероризму включає в себе дії, які супроводжуються використанням сили,

примусу та різних методів психологічного тиску для того, щоб суттєво впливати на поведінку інших країн, груп або національних громадян.

Державний тероризм може включати в себе різноманітні дії (напади на цивільних осіб, кібератаки, викрадення або терористичні акти проти іноземних державних структур), які можуть виконуватись безпосередньо самою державою або за її підтримки.

Державний тероризм є серйозним порушенням міжнародного права і часто спричиняє реакцію спільноти міжнародних держав. Боротьба проти державного тероризму включає в себе міжнародні зусилля, такі як санкції, дипломатичний тиск і можливість воєнної реакції для стримування агресивних держав або їхніх дій, що порушують міжнародний мир і безпеку.

Проте, маємо визнати, що термін «державна-терорист» є суб'єктивним висловом і зазвичай використовується в політичному контексті для вираження негативної думки про певну країну чи її уряд, які звинувачуються у підтримці терористичних організацій або використанні терористичних методів для досягнення своїх цілей.

Важливо відзначити, що думка про росію як державу-терориста є контрверсійною: міжнародні організації, такі як ООН, і низка країн висловлюють засудження щодо дій росії в Україні та інших регіонах світу, однак існують різні точки зору на цю проблему, і не всі країни приймають характеристику «державна-терорист» щодо росії.

На нашу думку, Закон України «Про боротьбу з тероризмом» дає більш ширше визначення поняттю «державна-терорист» – держава, яка відкрито, з використанням власних збройних сил, інших збройних формувань, або приховано, з використанням збройних формувань, що діють від імені та (або) в інтересах такої держави, вчиняє терористичні акти, акти міжнародного тероризму [3].

За даними ООН на середину серпня 2023 року, з 24 лютого 2022 року від рук російської держави-терориста загинули 9444 українці, 16940 – отримали поранення. Серед загиблих було 545 дітей. 13 жовтня 2022 року Парламентська асамблея Ради Європи визнала росію державою – спонсором тероризму, 23 листопада те саме зробив і Європарламент.

Відмітимо, що державою-спонсором тероризму росію визнали парламенти Литви, Естонії, Словаччини, Польщі, Чехії, Нідерландів. Маємо очікування на визнання США росію державою-спонсором тероризму та поки у їх списку до таких країн відносяться Сирія, Іран, Куба, КНДР [4].

Такі законодавчі ініціативи дають змогу здійснювати протидію тероризму, у тому числі й медіа-тероризму, не тільки в Україні але й у світі.

Україна об'єднала світові зусилля, щоби протидіяти впливу російської пропаганди у суспільствах цих країн. Так, медіарегулятори Латвії, Литви, Польщі, Румунії та України підписали у Варшаві Декларацію про співпрацю і взаємну підтримку в боротьбі з дезінформацією [5-6].

Зауважимо, що протидія впливу російської пропаганди вимагає комплексного підходу на різних рівнях – державному, громадському та інформаційному. У цьому дослідженні ми виділили такі заходи:

1. Інформаційна грамотність: підтримка проектів та ініціатив, спрямованих на розвиток інформаційної грамотності в суспільстві; навчання критичного мислення та аналізу інформації в освітніх програмах.
2. Підтримка державою незалежних ЗМІ: заохочення розвитку незалежних медіа та журналістської етики; забезпечення прозорості щодо власників і джерел фінансування медіа-організацій; захист журналістів від політичного тиску і переслідувань.
3. Міжнародна співпраця: співпраця з іншими країнами та міжнародними організаціями для взаємного обміну інформацією та ресурсами для протидії пропаганді.
4. Контрпропаганда: активна інформаційна діяльність для розкриття маніпуляцій та протистояння неправдивим твердженням; використання соціальних мереж та інших онлайн-платформ для поширення правдивої інформації.
5. Регулювання соціальних мереж: встановлення законодавства, яке регулює роботу соціальних мереж і забезпечує захист від дезінформації та маніпуляцій.

6. Захист кібербезпеки: заходи для захисту від кібератак та кібершпигунства, як ефективного інструменту впливу.

7. Громадянська участь: залучення громадян до дискусій та обговорення важливих суспільних питань; підтримка ініціатив громадянського суспільства, залучення блогерів та експертів, які допомагають виявляти і відстоювати інтереси суспільства; створення позитивного та об'єктивного контенту, який протиставляється пропаганді.

8. Моніторинг та аналіз: забезпечення постійного моніторингу російської пропаганди і розробка стратегії реагування на нові тенденції.

9. Міжсекторальна співпраця: співпраця на постійній основі з державними органами управління, громадянським суспільством, бізнесом та прикладними університетами і закладами вищої освіти для створення спільної стратегії протидії пропаганді.

10. Дипломатія і публічна дипломатія: ведення активної і публічної дипломатії для висвітлення об'єктивної інформації і підтримки її прозорості.

Отже, виділені нами десять заходів – це елементи системного підходу, який включає в себе роботу владних структур, засобів масової інформації, громадських організацій і громадян щодо протидії впливу російської пропаганди.

Нормативно-правові акти в Україні визначають тероризм та правові засади протидії цьому явищу на двох рівнях:

– на міжнародному: Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (1977); Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997); Декларація про заходи з ліквідації міжнародного тероризму (1994); Міжнародна Конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999); Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму (2005); Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму (2005);

– на національному: Конституція України (1996); Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України (1999); Кримінальний кодекс України (2001); Закон України «Про боротьбу з тероризмом» (2003); Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017); Указ Президента України «Про концепцію боротьби з тероризмом в Україні» (2019).

Стосовно проблеми визначення та правових засад протидії такому явищу, як медіа-тероризм в Україні, то вітчизняне законодавство не містить даного визначення. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» (2003) містить лише поняття «технологічний тероризм», а Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017) містить визначення «кібертероризму», який можна визнати лише одним із різновидів медіа-тероризму. Також, експерти у сфері права визначають, що визначення медіа-тероризму не містять і міжнародні правові акти, наприклад, Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму (2005 р.), Конвенція про кіберзлочинність (2001 р.) [14].

Узагальнення інформації, отриманої з різних наукових джерел та даних спеціалізованих офіційних сайтів [1-14], дає можливість сформулювати власний підхід до трактування поняття «медіа-тероризм» – використання мас-медіа для поширення терористичних ідей, підтримки та реклами терористичних організацій, а також для виклику страху та паніки серед громадськості в суспільстві.

Наступний етап дослідження – характеристика організацій, які фіксують медіа-терористичні атаки у світі. Така діяльність підлягає у поле відповідальності різних міжнародних організацій та агентств, національних правоохоронних органів, управлінь з безпеки і оборони країни, громадських і неурядових організацій, дослідницьких центрів та моніторингових організацій. Встановлено, що до таких організацій належать:

1. Міжнародні організації та агентства:

– Інтерпол: міжнародна кримінальна поліція може вести облік подій, пов'язаних із злочинами тероризму, включаючи медіа-терористичні атаки;

– Організація Об'єднаних Націй (ООН): агенції ООН проводять моніторинг та аналіз терористичних подій у світі.

2. Національні правоохоронні органи країн:
 - Національна поліція і розвідувальні служби: у багатьох країнах ці органи можуть вести моніторинг та аналіз подій, пов'язаних із тероризмом.
3. Управління з безпеки і оборони країн:
 - Військові структури: деякі військові розвідувальні служби можуть вести облік та аналіз терористичних подій.
4. Громадські і неурядові організації:
 - Міжнародні і національні організації з прав людини: деякі групи можуть вивчати та документувати випадки медіа-тероризму з точки зору прав людини.
 - Дослідницькі центри та моніторингові організації: деякі організації і центри можуть вивчати інциденти медіа-тероризму для розуміння його впливу на суспільство та засоби масової інформації.

Відмітимо, що приведений перелік організацій є неповним, оскільки різні країни та організації можуть мати відмінні підходи до моніторингу та аналізу таких подій. Виходячи з означеного, можемо стверджувати, що між поняттям «тероризм» і «медіа тероризм» є як спільні, так і відмінні риси.

Аналізовані терміни мають певні спільні риси, оскільки вони взаємодіють і впливають один на одного (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика спільних рис між поняттями «тероризм» і «медіа-тероризм»

№ з/п	Ознаки спільних рис	Тероризм	Медіа-тероризм
1.	Поширення інформації	Групи, які здійснюють терористичні акти, часто використовують медіа для поширення своїх ідей, пропаганди і повідомлень про свої дії	Основна мета – впливати на громадську думку через медіа, використовуючи тактики, схожі на ті, що використовуються терористами
2.	Створення страху	Основна ціль терористів – створення страху серед громадськості за допомогою насильства та інших терористичних актів	Використання медіа для масового поширення інформації, яка може викликати страх і нестабільність в суспільстві.
3.	Психологічний вплив	Зосереджений на психологічному впливі на цільову аудиторію та владу	Спрямований на використання медіа для психологічного тиску, викликаного поширенням негативної або маніпулятивної інформації.
4.	Глобальний вплив	Має міжнародний характер, оскільки терористичні групи часто діють на міжнародному рівні	Може впливати на глобальний рівень, оскільки медіа мають широке охоплення і можуть впливати на світову громадськість
5.	Використання технологій	Використання технологій для планування та виконання терористичних актів	Використання сучасних засобів масової інформації, таких як Інтернет, соціальні мережі та платформи для розповсюдження своєї інформації

Джерело: сформовано автором за даними [7-12]

Отже, з даних таблиці можемо зробити таке узагальнення: обидва терміни мають багато спільних рис, але поняття «тероризм» вказує на самі акти насильства, тоді як «медіа-тероризм» вказує на використання медіа для досягнення терористичних цілей через вплив на громадську думку та створення страху. Тобто, поняття «тероризм» і «медіа-тероризм» маючи різні концепції – зберігають тісний взаємозв'язок, який полягає у:

- розповсюдженні ідеології – медіа-тероризм є засобом поширення та підтримки ідеологій тероризму, чим і створює відповідне середовище для терористичних актів;
- залякування та психологічний вплив: медіа-тероризм підсилює ефект терористичних атак, шляхом збільшення психологічного впливу на суспільство через використання жахливих зображень та іншого контенту.

Серед низки спільних ознак, є й чіткі відмінності, пов'язані, як правило, із засобами застосування концепцій тероризму чи медіа-тероризму (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика відмінних рис між поняттями «тероризм» і «медіа-тероризм»

№ з/п	Поняття	Визначення	Засоби	Мета
1.	Тероризм	використання насильства, загроз або інших тисків для досягнення політичних, релігійних або ідеологічних цілей	Терористи можуть використовувати фізичне насильство, терористичні акти, вибухи, викрадення, замаху і інші форми терористичної діяльності	Зазвичай спрямована на зміну політичної ситуації, релігійні переконання чи розповсюдження певної ідеології.
2.	Медіа-тероризм	Медіа-тероризм – це використання мас-медіа для поширення терористичних ідей, підтримки та реклами терористичних організацій, а також для виклику страху та паніки серед громадськості в суспільстві	Медіа-тероризм може через інформаційні канали розповсюджувати терористичні заяви, відеоматеріали, публікації, пропаганди, рекрутування та інші інформаційні засоби з метою маніпулювання громадською думкою	Зазвичай спрямована на залякування і невпевненість громадян в суспільстві, використовуючи масові медіа для маніпуляції громадською думкою та формування сприйняття терористичних організацій

Джерело: сформовано автором за даними [7-12]

Отже, ми визначили, що терміни «тероризм» і «медіа-тероризм» мають риси, які їх відрізняють: терористична діяльність часто включає в себе елементи медіа-тероризму, щоб використовувати медіа для досягнення своїх цілей та привертання уваги громадськості.

Висновок. Проведене дослідження дало змогу визначити сім основних характеристик медіа-тероризму, а саме:

1. Використання засобів масової інформації: терористичні організації використовують різні медіа-платформи, такі як телебачення, радіо, Інтернет, соціальні мережі, газети для поширення свого послання.

2. Застосування методів пропаганди та рекрутингу: медіа-тероризм включає в себе створення пропагандистських матеріалів з метою підвищення рівня страху та невпевненості, а також для залучення нових членів до терористичної організації.

3. Поширення способів ідеологічної боротьби: засоби масової інформації можуть використовуватися для поширення ідеологічних переконань та обґрунтувань, які лежать в основі терористичних дій.

4. Вплив на громадську думку: метою медіа-тероризму є постійний вплив на громадську думку, формування негативного ставлення до певних ідеологій чи груп і створення атмосфери страху та хаосу.

5. Застосування кібертролінгу і хакерських атак: терористичні групи можуть використовувати кібертролінг, хакерські атаки та інші цифрові засоби для поширення свого впливу і вірусів, для збурювання суспільства та зламу інформаційних систем.

6. Використання відео- та аудіоматеріалів: медіа-тероризм часто включає в себе створення та розповсюдження відео- та аудіоматеріалів, що містять жахливі зображення та звуки терористичних актів, щоб збільшити ефект страху та психологічного тиску.

7. Використання соціальних мереж: медіа-тероризм активно використовує можливість соціальних мереж для швидкого поширення інформації та взаємодії з аудиторією.

Боротьба з медіа-тероризмом вимагає розвитку та впровадження ефективних стратегій протидії дезінформації і ефективній співпраці національних та міжнародних організацій для протидії цій загрозі. Це і буде предметом наших подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. GLOBAL TERRORISM INDEX, 2023. URL: <https://www.visionofhumanity.org/global-terrorism-index-2023-key-findings-in-5-charts/> (дата звернення: 01.11.2023).
2. GLOBAL PEACE INDEX, 2023. URL: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf> (дата звернення: 01.11.2023).
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. Чинний, поточна редакція від 28.04.2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 01.11.2023).
4. Сьогодні Всесвітній день боротьби з тероризмом: чи визнає світ росію державою-спонсором тероризму. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2045916-sogodni-vsesvitniy-den-borotbi-z-terorizmom-chi-viznae-svit-rosiyu-derzhavoyu-sponsorom-terorizmu> (дата звернення: 02.11.2023).
5. Регуляція не відміняє свободи слова – Ольга Герасим'юк про боротьбу з російською пропагандою на онлайн-платформах. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/videogallery/regulyatsiya-ne-vidminyaye-svobody-slova-olga-gerasym-yuk-pro-borotbu-z-rosijskoju-propagandoyu-na-onlajn-platformah/> (дата звернення: 02.11.2023).
6. «Збоченці від пропаганди»: Герасим'юк розповіла про боротьбу з російськими медіа. Суспільне новини: офіційний сайт. URL: <https://suspilne.media/306104-zbocenci-vid-propagandi-gerasimuk-rozpovila-pro-borotbu-z-rosijskimi-media/> (дата звернення: 02.11.2023).
7. Лабенко Л. В. Інформаційний тероризм: поняття та ознаки. Міжнародні читання присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського: матеріали Міжнародної конференції (м. Одеса, 22-23 жовтня 2010 року). Одеса : Фенікс, 2010. С. 195-198.
8. Glotina I.M. Informacionnyj terorizm i ego vlijanija na jekonomiku. Jekonomicheskaja globalizacija i problemy nacional'noj mezhdunarodnoj bezopasnosti. 2014. S. 132-134.
9. Tafoya W.L. Cyber Terror. FBI Law Enforcement Bulletin, 2011. URL: <http://www.fbi.gov/stats-services/publications/lawenforcementbulletin/november-2011/cyber-terror> (дата звернення: 04.02.2021).
10. Коршунов В.О. Політичний тероризм: інформаційні методи боротьби: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02. Дніпропетровськ, 2008. 18 с.
11. Герасименко К.С. Сучасні ознаки загроз «інформаційного тероризму». *Форум права*. 2009. № 3. С. 162–166.
12. Медіа-тероризм: тепер і в Україні? URL: <https://detector.media/community/article/444/2002-05-21-media-teroryzm-teper-i-v-ukraini-/> (дата звернення: 02.11.2023).
13. Глобальна база даних про тероризм (GTD): офіційний сайт. URL: <https://www.start.umd.edu/gtd/> (дата звернення: 04.11.2023).
14. Збірник документів Ради Європи Безпека журналістів. URL: <https://rm.coe.int/final-collection-of-documents-safety-of-journalists-ukr/16809e458c> (дата звернення: 14.11.2023).

